

Зло се не гуши ћутањем

Због дубоко хуманистичког односа према свету, Александар Тишма је аутор који треба да буде читан у овом тешком и непредвидивом времену, у коме једнако доминира егзистенцијална стрепња као последица лекција које нисмо научили

ПИСАЦ КОЈИ ОПОМИЊЕ

Ружа Перуновић

Ове године навршава се петнаест година од смрти знаменитог новосадског писца Александра Тишме (1924–2003), једног од најпревођенијих српских аутора, особенака, шетача, ког су природна повученост и проблематичан идентитет произвели у писца. Сматрајући да књижевност има апсолутну надмоћ у односу на историју и статистику, Тишма пише о несрећној судбини човека у рату, о рефлексима великих историјских дешавања на живот обичних људи, својих суграђана, о жртвама и целатима, о неприхватању мржње, о најави погрома, о промашеним љубавима, растуриеним домовима, о капоима и логорашким проституткама. Трагајући за истином, која је ипак неухватљива, Тишма, као ретко који писац, раскринкава зло и не плаши се да продре до самог дна људске патње; покреће важна и осетљива питања, покушавајући да кроз деконструкцију прошлости и бескомпромисно трагање за истином разуме шта се са светом догађа.

Говорити о делу Александра Тишме значи говорити о питању идентитета, страдању, о неприпадању, усамљености, егзистенцијалној стрепњи, о љубавним чежњама, прикривеним страстима. Живот самог писца обележило је искуство преживљавања рата, расцепа, прогона, а доживљена траума се исцељивала стваралаштвом у духу уверења да је књижевност најадекватнији облик трагања за истином. Аутора суштински (пред)одређује и двоструко порекло које се у његовој свести још од дечачких дана манифестује као болно неприпадање, праћено осећањем тескобе и стида, али и мутном слутњом да лако може бити уклоњен, елиминисан из заједнице. Осећање неприпадања и етничке неподобности води ка изопштености, а она ка доброј опсервацији, неопходној за Тишму као писца.

О ауторовим стрепњама, ломовима, књижевним и другим дилемама, литерарним узорима и свеопштим назорима, највише сазнајемо из пишевог *Дневника*, који уз аутобиографију *Сецај се вечкрај на Вали* представља важну допуну и својеврсно објашњење целокупног дела. Тишма је посвећени писац дневничких белешки, истинољубивост и аналитичност које красе приповедача, уочљиве су и на свакој страници *Дневника*, који аутор бележи од своје седамнаесте године, па све до смрти. Већ на самом почетку себе самог обавезује да ће да постане писац или – ништа, и тог се убеђења истрајно држи и у дугим годинама када није задовољан списатељским учинком, док трага за својом причом, о којој ће са лакоћом писати. Тема страдања у Другом светском рату, по којој ће Тишма остати највише познат, кристалисала се постепено у ауторовој свести. Дуго је покушавао да своје литерарно уточиште пронађе у мање блиским, општијим темама, бежећи од сопственог идентитета и самоспознаје.

Након судбоносног путовања у Пољску и посете Аушвицу, том центру за убијање недужних, Тишма дубоко потресен схвата тежину свог двоструког порекла, увиђа да га је проблематичан идентитет дуго држао по страни, далеко од теме о којој би морао писати. Стога у свом путопису *Меридијани средње Европе*, у контексту страдања милиона људи, најпре сагледава улогу грађанства, средњоевропске елите, отворено питајући уз чији је пристанак нестало читав један свет. Питање одговорности, реконструисање прошлог света и упорно трагање за истином у историји, постаје *та тема* за којом је трагао, док књижевност постаје начин за враћање дуга и место на коме ће бити постављена питања која морају бити постављена. Након што је отворио тему јеврејског и свеопштег страдања, Тишма пише лако и брзо, те настају она дела, по којима ће остати познат (*Књига о Бламу, Ујоштреба човека, Кайо, Вере и завере, Школа безбожничкива*), а са којима долазе признања и награде.

Заробљеници идентитета

Тишму интересује тешка судбина обичног човека, њега посматра у патњи, љубавним мукама, у преломним тренуцима, моралним дилемама, са његовим патологијама, еротским чежњама и скривеним страстима. Ликови описани у најзначајнијим делима новосадског приповедача живе у тешком и непредвидивом времену, али они носе и тешко бреме јеврејске судбине, или једнако проблематичну подвојеност између хришћанства и јудаизма. У оба случаја, свесни су свог

порекла као датости – као својеврсног терета и кривице коју са собом носе, а због којег могу свакога часа бити погубљени. Тражећи веродостојност, полази од догађаја који су му познати, који су судбински обележили његову породицу и новосадску средину ратних и послератних времена. Тишма педантно приповеда о свим етапама суноврата: о предратној атмосфери, о најави погрома, о лако ширењу безразложне мржње, о непристајању на

Ликови Тишминих романа су посматрачи, пасивни људи којима живот немилосрдно управља. Они су усамљеници који имају жељу за припадношћу, за утапањем у целину, али не могу да премосте своје страве те остају по страни, поражених уверења и незадовољених чула. Због свог порекла и друштвених околности које их прате нису у могућности да досегну срећу, да живе по сопственом нагону, отворено и смело, већ

даци, док појединачна исповест доноси аутентичну истину преносећи нам јединствено искуство жртве или сведока страдања.

Дуготрајне катарзе

Истрајно трагање за истином кључна је одлика Тишмине прозе. У својим делима смирено бележи сва недела свог времена, све монструозности које је човек починио, нуди их читаоцима на увид, указујући на то да је зло саставни део човека, опомињући на оно што се најчешће заборави – да је улога сваког појединца већа него што се мисли, а да је уметник у обавези да на те чињенице изнова подсећа, јер је заборав опасна замка, у коју се лако упада.

Због дубоко хуманистичког односа према свету, Тишма је аутор који треба да буде читан, у овом тешком и непредвидивом времену, у коме једнако доминира егзистенцијална стрепња као последица лекција које нисмо научили. Упркос његовом понављаном уверењу да књижевност не може да учини много више од сведочења, књижевно стварање, нуди један вид отпора забору, репресији, поделама, насилију. Нуди нам беспштедно увид у то какви смо, с надом да литерарни напори имају смисла. Како сам писац каже: „Зло које се у данашњем времену нагомилало може да се очисти само дуготрајним катарзама, за које је уметност превасходан терен, а уметник, способан да у себи оживи и мотивише зло, превасходан посредник. Оцртати зло, дати његов уметнички израз, то значи истовремено разобличити га, јер истинит одраз, а сваки

Након судбоносног путовања у Пољску и посете Аушвицу, Тишма дубоко потресен схвата тежину свог двоструког порекла, увиђа да га је проблематичан идентитет дуго држао по страни

уметнички такав мора да буде по самом свом својству уметничкога, може зло само да разобличи. Гушити зло ћутањем, или црно-белим декларацијама – што је исто – значи заташкивати га, дозволити му да латентно траје, убија и чека тренутак мрака када би могло да се наметне.”

Александар Тишма Фото Жељко Јовановић

зло, о здраворазумском опирању да се поверује да је истребљење могуће, о новосадској расцији, депортацији у логоре, о пропадању једног света који је деловао тако стабилно, о комшијским односима, разореним домовима, наивним уверењима, о следницима, егзекуторима, о осетљивој улози посматрача злочина, о послератном заташкивању, реваншизму и брзом забору, који као највећа опасност нужно долази.

остају заробљеници свог идентитета који им је одредио и судбину. Свака појединачна несрећна судбина, од Мирослава Блама и Вилка Ламијана, породице Кронер, преко Средоја Лазукића, Милинка Божића, до Сергија Рудића изнова потврђује колико су све ратне приче опште, док су истовремено непоновљиве. Тишма трага управо за тим појединачним случајевима, указујући да су сува историја и статистика само голи по-